

İLETİŞİM SİSTEMLERİ VE İLETİŞİM TEORİSİ

Abdullah Öztürk*

ÖZET

"İletişim sistemleri ve iletişim teorisi" adlı bu çalışma dört önemli noktayı içermektedir: Birincisi; insan ve dil ilişkisi içinde iletişimin rolü ve önemi; ikincisi, sosyal hayatta kullandığımız tüm iletişim sistemlerini, Dilbilim ve Göstergibilim açısından belirleyip, onları iletişim anındaki özelliklerine göre sınıflandırmak; üçüncüsü, İletişim Teorisi'ni R. Jacobson'un iletişim şemasına göre açıklamak ve iletişim elemanlarını fonksiyonlarıyla birlikte, kısa örneklerle uygulamalı olarak göstermek; dördüncüsü, yazılı iletişime geçişi, ilk yazı tiplerini ve yapısal özelliklerini incelemektir. Bu çalışmanın, iletişimi ilgilendiren sözlü ve yazılı metinleri inceleme ve çözümleme konularında bazı katkılarda bulunacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Sözcükler: İletişim, dilbilim, göstergibilim, siyasal iletişim.

COMMUNICATION SYSTEMS AND COMMUNICATION THEORY

ABSTRACT

The article "The Systems and Theories of Communication" treats four important points : First, it explains the role and importance of communication. Secondly, it defines all the signs of communication in terms of "Linguistics" and "Semiology" and attempts at classifying these signs according to their speciality in communication. Thirdly, it explains the theory of communication according to R. Jacobson's communication plan and studies the elements of communication with their functions. Fourthly, it deals with the transition to the first written communication with the evolution of the signs of writing. We think that this work will be of use in analysing the texts of communication.

Keywords: Communication, linguistic, semiology, political communication

GİRİŞ

İNSAN, DİL VE İLETİŞİM

İnsan ve dil birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan iki ayrı unsurdur; çünkü birinin varlığı diğeri gerektirmektedir. Birbirlerine bir sebep sonuç ilişkisiyle bağlıdırlar. Dil insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araç, bilimsel tabiriyle bir kod yani bir göstergeler sistemidir. Bu sistemin birinci görevi iletişimdir. Şu veya bu nedenle iletişim görevini icra edemeyen bir dil de yok olmaya mahkumdur. Tıpkı bir zamanların en önemli iletişim dili olan Latince'nin bugün konuşulmadığı için eski metinlerde kalan ölü bir dil durumuna düşmesi gibi (Perrot 1974). Dolayısıyla bir dilin iletişim görevini yerine getirebilmesi o dili kullanan toplumların tarihi ve sosyolojik yapısıyla doğrudan ilgilidir. Toplum içinde sosyal bir kurum olan dil iletişim ihtiyaçlarına göre " canlı bir organizma gibi doğar, gelişir ve ölür." (Calvet 1977). Dil ve iletişim gerçeğinin önemini, insanın varlığı açısından ele alan Fransız dilbilimci "Bildiriler ve Belirtmeler" (messages et sig-

naux) adlı eserinde " Dilin yaratılması için önce insanın yaratılması gerekti ise de insanın ne olduğunun anlaşılması ancak dilin yaratılması sayesinde mümkün olmuştur " demiştir. (Prieto 1972) Gerçekten de insanda ne varsa onun tezahürü (ortaya çıkması) ancak onun iletişim sistemi dil ile gerçekleşmektedir. Konuya bu açıdan baktığımız zaman, ister istemez insanın aklına dilin ne zaman, nasıl oluştuğu soruları gelmektedir. Geçmişte de insanın orijini ile ilgili konular tarih boyunca insan zihnini meşgul etmiş ve bilhassa Darwin nazariyesinden sonra tıpkı insanın orijini gibi, dilin orijini de çeşitli tartışmalara neden olmuştur (Mounin, 1974). Konumuz icabı bu tartışmalara girmemekle birlikte Luis j. Prieto'nun dil ve insan kavramları arasında kurduğu ilişki, semavi dinlerde görülen benzer iki ilginç beyanı iletişim gerçeği açısından burada zikretmemize neden olmuştur.

" Tanrı topraktan yarattığı yeryüzündeki tüm hayvanları, gökyüzündeki tüm kuşları nasıl adlandıracağını öğretmek için Adem'in huzuruna getirdi..... " " Adem yerdeki hayvanlara gökteki

* Dr., S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi

İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi (58-69).

tüm kuşlara isim verdi" (Tevrat: La Bible, Ancien Testament, 1979 Fransızca çevirisi). " Allah Ademe isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklerle sunup; "Haydi doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin" dedi." (Kur'an 2/31).

Bilimsellik endişesiyle günümüzde dilin orijini ile ilgilenmeyen dilbilimciler yine de dilin orijininin insan orijini kadar eskiye dayandığını kabul etmektedirler. Zira dil ve toplum ilişkisi bunu gerektirmektedir. " Dil ve toplum, başlangıç noktası bizce bilinmeyen bir evrimin sonucudur. Bildiğimiz şey, birlikte ve birbirlerini etkileyerek doğduklarıdır. Çünkü biri olmadan öbürü düşünülemez "...İnsan nesnelere varlığını ancak onları adlandırarak kavrayabilmiştir." (Vendryes 1954). İnsan ve dil bağlamında zikredilen bu görüşler iletişim gerçeği (felsefesi) açısından son derece önemlidir. İnsanın kendini ve çevresini tanımlayabilmesi için mutlaka bir dile ihtiyacı vardır. Kendini anlatan bir insanın bilinmesi için mutlaka ikinci bir insana ihtiyacı vardır. Zaten iletişim de bu noktada başlar, toplum da bu safhadan sonra oluşur. Bir bilginin veya mesajın bilinmesi için bir bildirene bir de bildirilene ihtiyaç vardır. İletilemeyen bir bilgi yok gibidir. Dolayısıyla bir mesajın tanınması veya anlaşılması için iletişime ihtiyaç vardır. İletişimin gerçekleşebilmesi için de en az 1 mesajı veren 2 mesajı alan 3 mesajı taşıyan ortak bir dile, yani iletişim sistemine ihtiyaç vardır. Bu iletişim tarih boyunca görüldüğü gibi sadece toplum içinde insanlar arasında değil, insanlarla Tanrı arasında veya kendilerine hükmettiğine inandıkları Tabiat üstü varlıklarla da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Toplumlardaki dini ayinler, ibadetler ve dualar bunun birer örnekleridir. Bunları dini veya ilahi iletişim adı altında incelemek daha uygun olacaktır. Dilbilimcilere göre yazılı iletişime geçişte dini iletişimin rolü büyüktür. " Dil konusuna ve dilin işlenmesine yönelmede başlıca iki etken rol oynamıştır. Bunlardan ilki, dindir. Dualara ve dinle ilgili metinlere gösterilen özenin, dil çalışmalarını kamçılığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, bir duanın yanlış okunması, yanlış değerlendirilmesi hiç bir dinde hoş karşılanmayan, doğru bulunan bir şey değildir. Kutsal kitapların, dine ilişkin metinlerinin kuşaktan kuşağa doğru aktarılabilmesi için çaba harcanmaya başlanmış, bir takım yazım ve okuma kurallarının konmasına çalışılırken de

dilbilgisi kavramları belirmiş, bunlar üzerinde durmak gerekmiştir." (Aksan 1990).

Sosyal hayatın kaçınılmaz bir gereksinimi olan iletişim, sadece insanlar arasında değil, toplu halde yaşayan bazı hayvan türleri arasında da görülmektedir.

Yaşamı icabı, bir yiyeceğin bulunduğu yeri, sezdiği, gördüğü bir tehlikeyi birbirlerine haber verebilen, ortak davranış sergileyebilen arılar, karıncalar, bazı kuşlar ve yunuslar gibi pek çok canlıların kendine has çeşitli iletişim sistemlerine sahip oldukları bilinmektedir. (Öztürk 1995, 1997, 1998). Hayvanlarda iletişim adı altında ele alabileceğimiz bu konu da ayrı bir araştırma sahasıdır. Biz bu yazımızda konumuz icabı İnsanlar arasında görülen iletişim sistemlerinin yapıları ve işlevlerini teorik ve pratik açıdan ele alıp inceleyeceğiz.

İLETİŞİM SİSTEMLERİ

Tüm canlılar arasında özel bir konuma sahip olan insanlar kişisel veya toplumsal gereksinimlerini karşılayabilmek için iki karakteristik davranış sergilerler. Bunlardan birincisi ifade, ikincisi, iletişimdir. Bu davranışlarını bazen doğal, bazen suni bir takım işaretlerle gerçekleştirebilirler. Örneğin bıçakla oynarken elini kestiren bir çocuk, hissettiği acıyı annesine, ağlayarak veya konuşarak iletir. Caddeden karşıya geçen bir adam, elinde taşıdığı beyaz bastonu ile çevredekilere gözlerinin görmediğini ve kendisine yardımcı olunması gerektiği mesajını verebilir. Neşeli veya üzüntülü olan insanlar bu duygu ve düşüncelerini yüz ifadeleriyle bilinçli veya bilinçsiz olarak yansıtabilirler. Bazı ani olaylar karşısındaki tabii davranışlarını da, ağlayarak, sızlayarak, gülere veya gülümseyerek de ifade edebilirler.

Evrende varlıkları ile de bir iletişim aracı olan insanlar kullandıkları bazı iletişim vasıtaları arasında kendilerine özgü seslerden oluşan bir iletişim yöntemi geliştirmişler, daha sonra bunları çeşitli işaret ve sembollerle yazıya dökmüşlerdir. Dil adını verdiğimiz bu iletişim yöntemiyle insanlar çevrelerindeki tüm işaret ve bilgileri adlandırmışlardır. Dil içinde bir çok kavramlar oluşturularak, sosyal hayatta geliştirdikleri bir takım bilim dallarını bu kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Buna bir örnek ver-

mek gerekirse, sosyal hayatta kullandığımız sözlü ve yazılı dili inceleyen bilim dalına "Dilbilim", "Linguistique" denilmiş, sözlü ve yazılı iletişimin dışında kullandığımız, jest, mimik, selamlaşma usullerini, törenlerini, kara ve hava trafiğinde kullanılan ışıklı ve ışısız haberleşme sistemlerini, milli ve manevi değerler taşıyan sembollerini, çobanların kullandıkları ışık, kaval gibi iletişim yöntemlerini içine alan ve inceleyen bilim dalına da "İşaretbilim" veya "Göstergebilim" (sémiologie) denilmiştir. (Vardar 1976). Türkçe de daha çok "Göstergebilim" olarak ifade edilen, Saussure tarafından kullanılan Fransızca da ki "Sémiologie" tabiri Yunanca da ki "sem", "semio", "seman", "sema(t)" köklerinden gelmektedir. En son "semeiologie" şekli, modern kullanımı ile "sémiologie" olmuştur. (Martinet 1973). Dilbilimin kurucusu Ferdinand de SAUSSURE' e göre "sémiologie" sosyal hayatta kullanılan gösterge ve gösterge sistemlerinin tümünü inceleyen bilim dalıdır. Dil ise fikirleri ifade eden bir göstergeler sistemidir. Dilbilim de dili inceleyen bilim dalıdır. Dolayısıyla Saussure için "Dilbilim" bütün gösterge sistemlerini inceleyen ve "Göstergebilim", "semiologie" nin içinde yer alan bir bölümdür. "Göstergebilim" in yerini tayin etmek de psikologlara düşer. Dilbilimciye düşen görev de "Göstergebilim" in sistemleri içinde dilin kendine has sistem ve yapısını ayırt etmektir. (Saussure 1973)

Ne tesadüftür ki, Saussure'ün Avrupa da "sémiologie" den bahsettiği sıralarda, Amerikalı dilbilimci Charle Sanders Peirce de aynı konuları "semiotic" adı altında ele almış ve incelemiştir. (Peirce 1839, 1914). Aynı dönemlerde kendi kıtalarında ilk defa "Göstergebilim" den bahseden ve onun sınırlarını tayin etmeye çalışan bu iki dilbilimci birbirlerinin çalışmalarından habersiz kalmışlardır. "Göstergebilim" in sadece sınırlarını belirlemek için bile yapacağı çok şeyler var diyen Saussure, zamanında önemli bir noktayı işaret ediyordu. Zira temelleri henüz atılmış bu gibi bilim dallarının sınırlarını kesin olarak belirlemek pek kolay değildir. Nitekim "Saussure" ün dil mirası üzerine çalışan dilciler yeni ekoller ve gruplar oluşturarak bu konularda farklı yorum ve görüşler getirmişlerdir. Bunlardan "Göstergebilim'in Temel Kavramları" (Elements de sémiologie) adlı çalışmasıyla dikkati çeken R. Barthes " Dilbilim, Göstergebilim' in önemli bir bölümü değil ,

Göstergebilim Dilbilim' in içinde bir bölümdür" demiştir. (Barthes 1964) Saussure geleneğine bağlı olan ve J.Mounin; Buyssens; Luis. J. Prieto gibi dilbilimciler tüm gösterge sistemlerini, yapıları ve işlevleri açısından iki bölümde mütalaa etmişlerdir. Birincisi, doğal dil, eklemli dil (langue articulée), dediğimiz, insan dillerini ilgilendiren gösterge sistemleri ki, bunların asıl görevi insanlar arasında iletişimi sağlamaktır. İkincisi, İnsan dili dışında kalan gösterge sistem ve yöntemleridir. Bunlar tabii dil göstergeleri ve sistemlerine göre iletişim görevi ikinci planda olan, ama sosyal hayatımızda önemli rol oynayan anlamlı gösterge ve sistemlerdir. Bu ayrıma göre, bugün olduğu gibi, insan dilleriyle Dilbilim; İnsan dillerinin dışında kalan tüm gösterge sistemleriyle de Göstergebilim ilgilenecektir. Buna rağmen yeni gelişmelerle karşımıza çıkan "sibernetik"; "Biyonik"; hayvanlarda iletişim gibi, insanları yakında ilgilendiren sistemler, Göstergebilim' in içinde mi yer alacaktır soruları gündeme gelmektedir (Guirraud 1973). Daha önceleri göstergebilim araştırmaları arasında sinema da dil midir ? Tabii dilin görevini yapabilir mi ? soruları gündeme gelmişti. Sinema üzerinde uzun yıllar ciddi çalışmalar yapan Metz Christian' ın araştırmaları sonunda, iletişimde çok önemli bir görevi icra eden sinema, tiyatro gibi çeşitli iletişim yöntem ve sistemlerinin hiçbir zaman insan dilinin yerine geçemeyeceği, Dilbilim açısından da yapılarının çok farklı olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. (Metz 1966). Tabii dillerin diğer iletişim sistemlerinden ayrılan özelliklerini daha önce " Dilbilim ve Göstergebilim" açısından ele alıp incelemiştik. (Öztürk 1995, 1997, 1998).

İLETİŞİM SİSTEMLERİNİN YAPILARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Sosyal hayatta kullandığımız tüm iletişim çeşitlerini, iletişim anında sergiledikleri, zaman süreci ve onları algılayan duyu organlarımıza göre genel bir sınıflandırmasını yapabiliriz. Bunlardan özellikle görme, işitme ve dokunma duyumuza hitap eden iletişim çeşitleri önemli yer tutmaktadır. (Gelb 1973). Bununla birlikte hayvanların çoğunun kokuya dayalı mesajlarla iletişim sağladıkları bilinmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde özellikle Fransa' da şarapların kalitesini tatma yoluyla tespit eden, hatta görevleri de " şarap tadıcısı" (goutteur de vin) olan uzmanlar bulunmaktadır.

İletişim Çeşitleri ve Yapısal Şeması

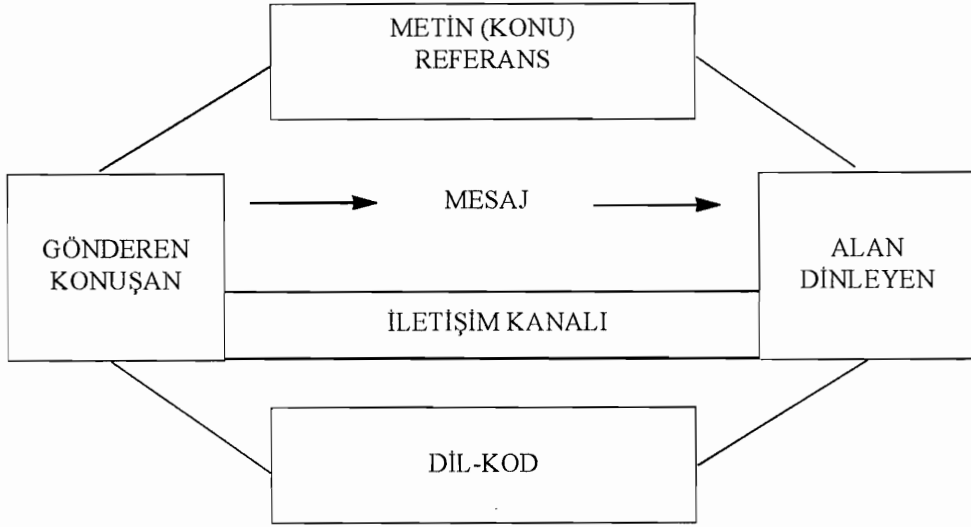
		Kısa süreli olanlar (zamana dayalı olanlar)	Devamlı olanlar (mekana dayalı olanlar)
I	GÖRMEMEYE DAYALI OLANLAR	Jest, mimik, dudak hareketleri, dans, folklor, ışık, ateş veya dumanla verilen görüntüye dayalı göstergeler	a) Nesnelere Hilal, haç, amblemler, tesbih, çiçek, mücevherler, körlerin bastonu, çakıl taşları, vs.. b) Eşyalar üzerine işlenen markalar, trafik levhaları, çizilen veya yontulan resimler : YAZI
II	İŞİTMEYE DAYALI OLANLAR	İşık, şarkı, mırıldanma, alkış,davul, klakson, ezan, imdat sesi, müzik aletleriyle çıkarılan sesler, bağırma, tam tam sesi : KONUŞMA	Ses Kayıtları (ses bantları)
III	DOKUNMAYA DAYALI OLANLAR	El sıkılarak yapılan pazarlıklar veya yeminler, elle sırta vurmalar, sevgiye dayalı okşamalar, sağır ve dilsizlerde el ile kurulan irtibatlar.	Parmak yoluyla okumada kullanılan belirgin harflerle oyulmuş veya kabartmalı okuma levha ve aletleri.
IV	KOKLAMAYA DAYALI OLANLAR	Parfüm, çeşitli kokular, değişik gazlar.	

İLETİŞİM TEORİSİ

İnsanlar arasında bir çok iletişim şekilleri vardır. Fertler kendi aralarında mors alfabesi ile, yazıyla, çeşitli jestlerle, telefonla iletişim kurabilirler. Bir kurum, bir yönetim veya bir devlet de kendi idarecileri ve insanlarıyla yazılı sirkülerler, afişler, telefon veya radyo, televizyon aracılığıyla iletişime geçebilirler. Her iletişimin bir mesaj iletme amacı vardır. Bir mesajın da iletilebilmesi veya başka bir deyişle iletişimin gerçekleşebilmesi için bir takım iletişim elemanlarına ihtiyaç vardır. Toplumların hayatında önemli bir yer işgal eden iletişim, çeşitli bi-

lim dallarında, değişik açılardan ele alınmış, incelenmiş ve hatta daha açık izah edebilmek için şemalar halinde gösterilmeye çalışılmıştır. Biz konuya dilbilim açısından yaklaştığımız zaman, iletişimi çok iyi izah eden bir şemayı dilbilimci Jacobson' da görmekteyiz. Jacobson iletişimin gerçekleşmesinde kullanılan altı elamana ihtiyaç olduğunu belirtmekte ve bunu bir şema ile gösterip, uygulamada her elemanın kendine has bir fonksiyonu olduğunu açıklamaktadır. Bu konudaki görüşlerine katıldığımız Jacobson'un iletişim şemasını aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür (Jacobson 1963).

İletişim Şeması

Bu altı iletişim faktörünün her biri, farklı bir iletişim fonksiyonu icra eder.

İletişimi insanlar arasında ele aldığımız zaman mesaj veren ve alan olmak üzere en az iki kişiye ihtiyaç vardır. Bu kişiler, karşılıklı iletişim söz konusu olunca rol değiştirip mesaj veren "alıcı", mesajı alan da "Verici" durumuna geçebilir. İki kişi arasında cereyan eden bu mesaj alışverişinin gerçekleşebilmesi ve mesajların karşılıklı olarak doğru anlaşılabilmesi için, ortak kullanılan bir dile, iletişimi sağlayan bir iletişim kanalına ihtiyaç vardır. Bu iletişim kanalı sözlü, yazılı hitap, gazete, dergi, radyo, televizyon gibi iletişim vasıtaları olabilir. Mesajın tam olarak anlaşılabilmesi için bir de her iki kişinin verilen mesaj konusunda, referans birliğine sahip olmaları gerekmektedir.

Kısaca değindiğiniz bu iletişim elemanlarını teker teker ele alıp ve incelersek iletişiminin yapısını daha iyi anlayabiliriz.

İLETİŞİMİN ELEMANLARI

I) KONUŞAN veya Mesaj GÖNDEREN: Bu bir şahıs, bir kurum veya bir yayım kurumu olabilir.

II) DİNLEYEN veya mesaj ALAN: Bu da bir şahıs, bir canlı hayvan, veya bir makine olabilir. Eğer mesaj dinleyici veya alıcının davranışlarında gözlenebilen bir etki veya

değişiklik yapmışsa mesaj ulaşmış demektir, fakat, bu durum her zaman mesajın anlaşıldığı anlamına gelmez.

III) MESAJ: Bu da iletilen bilgilerin muhtemasını ve iletişimin de amacını oluşturur.

IV) İLETİŞİM KANALI: Mesajları taşıyan vasıtalar. Mesajlar çeşitli yapıda olabilirler, zira bu mesajlar, bilgileri algılamada kullandığımız beş duyumumuzun yapısına göre şekillenebilirler.

a) İşitmeye dayalı mesajlar : (Konuşma, müzik ve değişik seslerle iletilen bilgiler).

b) Görmeye dayalı mesajlar : (Yazı, fotoğraf, büst gibi vasıtalarla iletilen bilgiler).

c) Dokunmaya dayalı mesajlar : (Dokunma yoluyla iletilen her türlü bilgiler: Tokalaşma, okşama gibi).

d) Kokuya dayalı mesajlar : (Parfüm ve çeşitli gazlar yoluyla iletilen bilgiler).

e) Tatmaya dayalı mesajlar : (Ağıza alınan her türlü yiyecek ve içecek maddeleri vasıtasıyla elde edilen bilgiler).

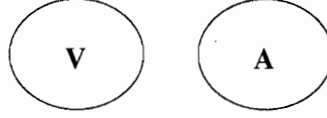
V) İletişimde kullanılan KOD : İletişimi gerçekleştiren bireylerin kullandığı sözlü veya yazılı dil. Bireylerin, iletişimde kullanılan dil veya kod konusunda bilgi veya repertuarlarına göre iletişim değişik durumlar arz edebilir.

İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi (58-69).

1 Durum : Eğer kullanılan dili bireylerden biri bilmiyorsa (veya kullanılan dil ortak değilse) mesaj alınmıştır, ama iletişim gerçekleşmemiştir. Buna örnek olarak birbirlerinin lisanını bil-

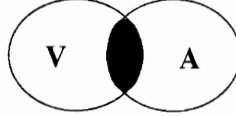
meyen bir İngiliz ve bir Türk öğrenciyi örnek verebiliriz.

Bu durumu aşağıdaki şekilde şematize edebiliriz.

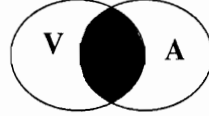
2- Durum : İletişim çok sınırlı olabilir. Burada birazcık İngilizce öğrenen bir Türk öğrencisiyle

bir İngiliz öğrencisini örnek verebiliriz.

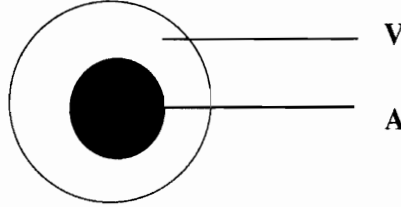
3- Durum : İletişim daha geniş bir düzeyde gerçekleşebilir. Fakat mesajın bir kısmı anlaşıl-mamış olabilir. Buna biraz daha iyi İngilizce

bilen ve bir İngiliz politikacının konuşmasını dinleyen bir Türk öğrencisini örnek verebiliriz.

4- Durum : İletişim tam anlamıyla gerçekleşmiş olabilir. Vericinin bütün mesajları alıcı tarafından çok iyi anlaşıl-mıştır. Buna da

İngiltere'de doğup büyüyen, uzun yıllar İngiltere'de kalan bir Türk öğrencisinin durumunu örnek olarak verebiliriz.

Şunu da hemen belirtelim ki bazen aynı dili konuşan ve aynı ülkede yaşayan iki kişi arasındaki iletişim de tam anlamıyla gerçekleşmeyebilir. Zira bu kişiler aynı kültür ve vokabüler zenginliğine sahip olmayabilirler.

kullanılan şahısları örnek verebiliriz. Yazarın kullandığı bu kişiler gerçek şahıslar değildir. Bu şahıslarla ilgili bilgileri, yazarın işleyiş tarzı, üslubu, tasviri tayin eder. Buna örnek olarak Fransız romancısı Balzac'ı gösterebiliriz. Balzac'ın eserlerinde bir roman kahramanının bulunduğu çevrede yapılan yer veya eşya tasvirlerinin roman kahramanının karakter yapısıyla yakından irtibatı vardır. Bu tasvirler roman kahramanını doğru anlamak ve değerlendirmek açısından bize referans oluşturmaktadır. (örneğin: Goriot baba).

VI) METİN (ReferansKonu) : Referans da iletişimde, mesajları yakından ilgilendiren veya onları yönlendiren iletişim şartları veya iletişim metninden ibarettir.

a) Durum bildiren referans : Buna konuşmacının, konuştuğu esnada sergilediği çeşitli tavırları örnek gösterebiliriz. Örneğin çağırma fonksiyonu ihtiva eden "gel" sözcüğü farklı anlamlar ortaya koyabilir. Konuşan, sert ve yüksek sesle "gel" derse bu emir'e, sızlanarak söylerse, yalvarmaya, gülererek gel, gel derse alaya dönmüşür.

b) Metne dayalı referanslar : buna romanda

MESAJIN İŞLEVLERİ

1) Anlatım İşlevi (fonction expressive) Mesajın Konuşan'a yönelik işlevi

Bu işlev, Konuşan'ın iletmiş mesajın içeriği ve konuşma şartları hakkındaki davranış ve tutumlarını ortaya koyar.

Mesajın içeriği ne olursa olsun biz Konuşan'ın heyecanlı olup olmadığını kullandığı ifadelerden mesaj hakkında takındığı objektif ve subjektif tutumları anlayabiliriz. Örneğin, konuşmacı hitaplarında, "ben, biz" gibi tekil ve çoğul birinci şahıs zamirlerini içeren tabirleri çok kullanılıyor ise, konuşmacının daha çok öznel bir tavır sergilediğini anlarız.

Aynı şekilde, konuşmacının tahsil ve kültür düzeyi hakkında kısmi de olsa bir bilgi edinebiliriz. "Benim hayatta yegane fahrim, servetim, Türklükten başka bir şey değildir." "Anladım ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış." (M. K. Atatürk) "Ben konuda haklıyım, hâlâ da haklıyım. Yarın da haklı olacağımdan eminim."; "... Mektubuma başlamadan önce, selâm eder, hasretle mübarek ellerinizden öperim."

2) Çağrı İşlevi (fonction conative) : Mesajın dinleyene yönelik işlevi

Bu işlev mesajın dinleyiciyi ilgilendiren yönlerini ortaya koyar. Mesajın bu işlevini daha çok emir ve direk hitaplarda görmekteyiz. Örneğin "Ey hürriyet senin adına ne kötülükler işlenir bilir misin ?" "Sen ne diye oyunla oynaştasın. Sen Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın." "Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini ve Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir."

3) Yazınsal işlev (fonction poétique): Mesajın kendi metni, konusu veya referansı ile ilgili olan işlevidir.

Bu işlev mesajın geçtiği şartlar ve yazılı metinlerle ilgili bilgileri kapsar. Örneğin: "Başbakan Türkmenistan'dan Türkiye'ye doğal gaz getirebileceğini ilan etti" "Mağazamız Pazar hariç 9.00 ile 19.00 arası açıktır." "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir."

Özetleyecek olursak, yukarıda değindiğimiz birinci işlev, birinci şahsı, yani "ben" ve "biz" kavramlarını kapsayan söz veya cümleleri; ikinci işlev, ikinci şahısla yani "sen" ile başlayan cümleleri veya konuşmaları; üçüncü işlev de üçüncü bir şahsı ilgilendiren nötr durumları içine alır.

İşlevlerin izahından sonra iletişimin tam olarak anlaşılması konusunda önemli bir rolü olan referansa ait işlevi bir örnekle uygulamalı olarak tekrar ele alacağız.

4) İlişki (İrtibat) işlevi : (fonction phatique)
Bu işlev iletişim halinde olan iki kişi arasındaki fizik ve psikolojik irtibatları sağlayan ifadeleri içine alır. Örneğin, bir telefon konuşmasında "Alo", "Beni işitiyor musunuz ?" "Bir dakika bekleyiniz", "Telefonu kapatmayınız" gibi konuşma arzu ve ihtiyacını içine alan duyguları belirtir. İletişim kanalı'nın bir işlevidir.

5) Üstdil işlevi : (metelangage)

Bir mesajda geçen ve konuşmacı tarafından kullanılan tabirlerin iyi anlaşılması, yanlışlığa meydan verilmemesi için dilde kullanılan açıklayıcı ve kanıtlayıcı bazı cümle ve terimleri içine alır.

Konuşmacının mesajı iletmek için kullandığı dildeki bazı kavramların iyi anlaşılması, veya bu kavramlara açıklık getirilmesi için mesajın manasına katkıda bulunan yan anlamlarını kapsar. "Hayali ihracaat yapmak" devlete, millete ihanet etmektir. Daha doğrusu memleketin ihracaatını baltalamaktır, bu düpedüz ticari bir ahlâksızlıktır." "Bu kelimeyi hangi anlamda kullandınız?" "Bu demektir ki"... gibi dilbilgisi derslerinde veya tartışmalarda ve açıklamalarda kullanılan, daha çok ortak dil veya kod ile ilgili kavram ve cümleleri içine alan bu tür ifadeler mesajın bu işlevi içine girerler.

6) Gönderge işlevi (fonction référentielle)

Yazılı veya sözlü mesajın konusunu belirleyen ve dinleyenlerin zihnini o yöne yönlendiren bir işlevdir.

Bir iletişim içinde, verilen mesajlarda bu işlevlerin tümünü görmek mümkün olduğu gibi, istenilen amaca göre, bazı işlevlerin daha fazla hakim olduğunu görmek de mümkündür. (Vanoie 1973). Ancak, mesajın doğru anlaşılmasında referans işlevi'nin "yani gönderge işlevi"nin önemi büyüktür. Çünkü verilen mesaj, dinleyenlerin zihninde konunun zaman, mekan ve olaylar açısından ele alınışına göre yönlendirilir ve algılanır. Konu gerçek, hayali veya uydurma da olabilir.

"İletişim şeması" nda gösterdiğimiz elemanlardan birisi eksik olsa iletişim kurulamaz. Ama iletişimin kurulması mesajın anlaşılması anlamına gelmez. Kişiler herhangi bir iletişim kanalı yoluyla ortak bir dilde herhangi bir mesajı alabilirler. Fakat mesajın metni konusunda ay-

İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi (58-69).

nı noktada buluşamazlar. Yani aynı referansa sahip değildirler. Bunu bir örnekle açıklarsak daha iyi anlayabiliriz.

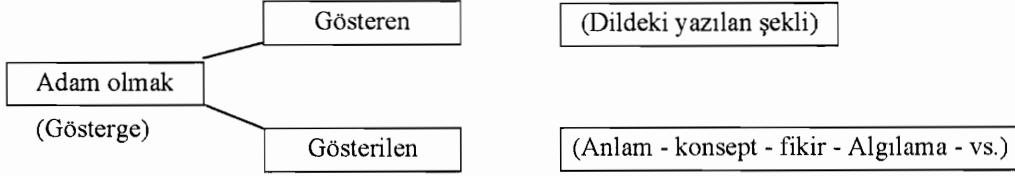
"Bir baba bütün çabalarına rağmen oğlunu istediği şekilde yetiştiremez. Aksine o, hırsız, ahlâksız, bilgisiz ve terbiyesiz olarak yetişir.

Oğlunun bu kötü durumunu görünce içi yanan babası: "Sen adam olmazsın" şeklinde hitapta bulunur. Bu söz karşısında babasına fena halde kızıp sinirlenen oğlu, bir yolunu bulup, evini terk ederek babasını söylediklerine pişman etmek istemiş.

Yıllar sonra bir fırsat eline geçer ve o şehre vali olur. İlk işi köydeki babasını askerler zoru ile huzuruna getirmek olur. Adamcağızı köyden alıp getiren askerler valinin huzuruna çıkarırlar. Tahtında oturan vali: "Bak bakalım ben kimim ihtiyar? diye sorar. Yaşlı babası: "Gözle-

rim görmüyor, kusura bakmayın" der. Görgüsüz vali, "Ben" der, "hani yıllar önce "Adam olamazsın" dediğiniz oğlunuzum. Gördüğünüz gibi ben şimdi vali oldum." Durumu anlatan baba, "Evladım ben sana vali olamazsın demedim, adam olamazsın dedim" diye cevap verir.

Bu olayda görüldüğü gibi baba ile oğul arasında 'adam olma' konusunda iletişim kurulamamıştır. Çünkü adam olma ifadesi her ikisinin kafasında farklı anlamlar içermektedir. Baba için 'adam olma' ahlâklı, dürüst, faziletli, ana babasını sayan olmak anlamlarını içermekte; oğlu için ise bir mevkiye, makama sahip olmak anlamını içermektedir. Bunu başka bir şekilde de izah edebiliriz. Saussure'e göre bir kelimenin iki boyutu vardır. 1) Gösteren 2) Gösterilendir. Bunu bir şemayla daha açık olarak izah edebiliriz:

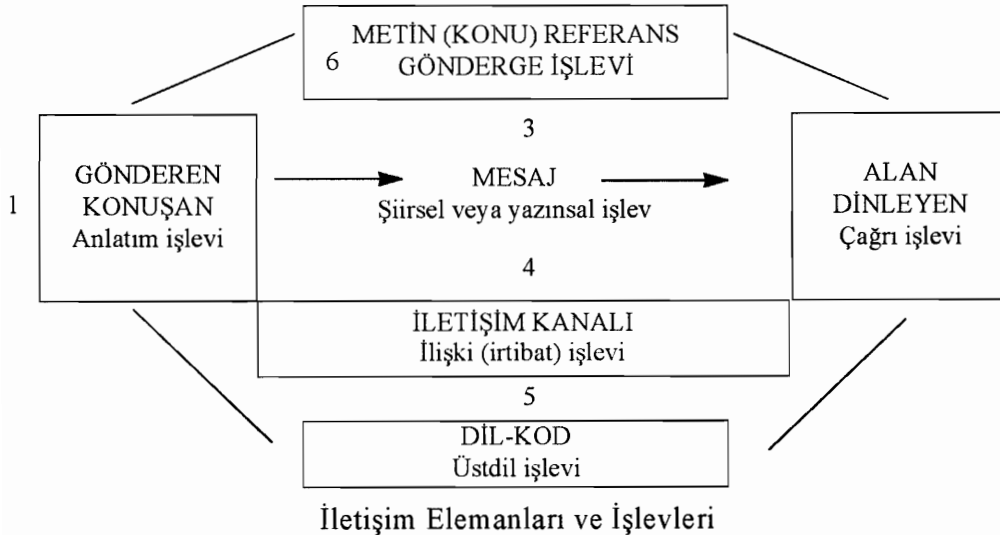

Baba ile oğlan 'adam olma' kavramı için Saussure'e göre aynı gösteren'e ayrı gösterilen'e sahiptir. Yani gönderge işlevi baba ve oğlunun algılamasında farklıdır.

yazılması veya yorumlanması, örneğin laiklik, demokrasi gibi kavramların farklı gruplarca değişik anlamlarda algılanması "gönderge işlevi"nin ortak olmayışından kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla mesajın konuya yönelik "gönderge işlevi"nde bir farklılık söz konusudur. Bazan bu farklılığı taraflardan biri bilinçli olarak yaratabilir. Çoğu zaman yazılı ve görsel basında aynı haberin bilinçli veya bilinçsiz olarak farklı

Buraya kadar incelediğimiz iletişim elemanlarını işlevleriyle birlikte bir tabloda gösterirsek yapacağımız iletişim tahlillerini daha iyi anlayabiliriz.

BİR SİYASAL İLETİŞİM METNİ VE TAHLİLİ

Bu başlık altında örnek olarak 1973 yılında Fransa'da bir seçim kampanyası sırasında, eski Fransız Cumhurbaşkanı Giscard D'Estaing'in seçimden bir gün önce televizyonda yapmış olduğu propaganda konuşmasını "Jacobson"un iletişim modeline göre tahlil etmeye çalışacağız.

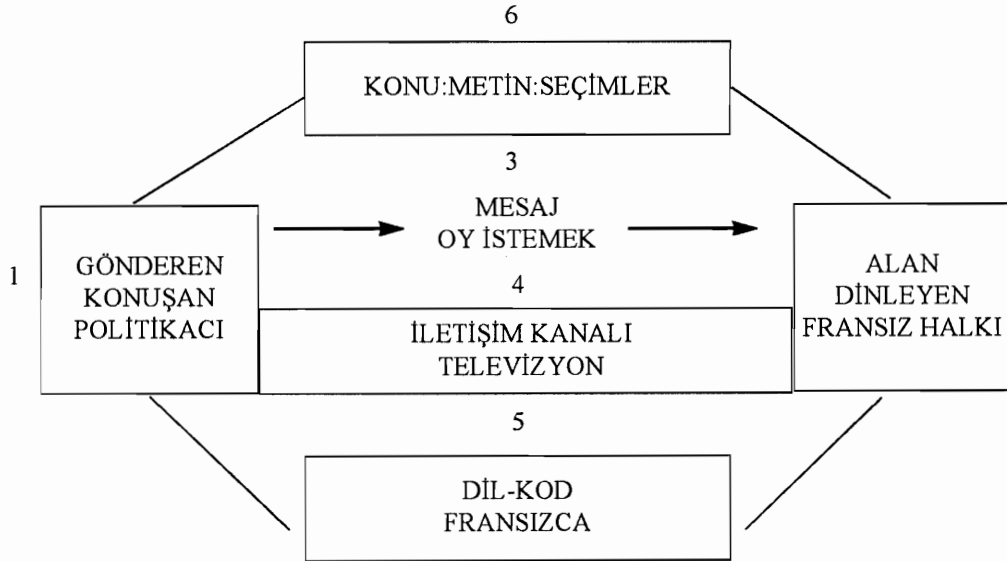
"Sevgili Hemşehrilerim, Baylar ve Bayanlar,

Biliyorsunuz yarın seçim var, ama ben size bu akşam politikadan bahsetmeyeceğim, çünkü siz onu haftalardan beri yaşıyorsunuz. Ben bu akşam size gazetelerde yer alan önemli bir problemden bahsedeceğim. Fransız halkı ve devleti için son derece önemli bir problemden söz edeceğim. Bu problem şu andaki Avrupa para politikası yüzünden, bugünlerde değeri düşen Fransız frangının problemidir. Bu hayati problemin

halledilmesi her Fransızın kutsal görevidir. Aynı problem rahmetli Cumhurbaşkanı General De Gaulle zamanında da yaşanmıştı. Ben o zaman, De Gaulle'ün ekonomi bakanıyım. Sayın De Gaulle beni Amerikan Cumhurbaşkanı Nixon ile Avrupa ve Fransa para politikalarını görüşmek üzere Amerika'ya gönderdi. Görüşmemde Sayın Nixon'a "Eğer Fransız Devleti'nin para politikasını ve önerilerini dikkate almazsanız Amerika'ya bir daha ayağımı atmaya cağım." dedim... Sonunda bizim para politikamız kabul edildi. İşte bugün de Fransız frangı aynı problemle karşı karşıyadır. Karar sizin. İsterseniz George Marché'nin ortak Pazar politikası için oy kullanın, isterseniz bizim De Gaulle'cü politikalarımız için oy verin, isterseniz Sosyalist Parti başkanı Mitterand'ın programı için oy verin. Hepinize iyi akşamlar." (Ertesi gün yapılan seçimleri Giscard D'Estaing ve partisi kazandı.)

Bu metni konumuz açısından analiz edelim.

66

Şimdi televizyon aracılığıyla Fransız halkıyla iletişime giren politikacı Giscard D'Estaing'in konuşması sırasında nasıl bir politik iletişim yöntemi sergilediğini kısaca sıralayalım:

1. Altı numaralı iletişim elemanında da görüldüğü gibi konu "Seçimler"dir. Dolayısıyla mesaj da konu ile alakalı olarak, "Oy istemek"tir. Ama konuşmacı kendisini dinleyen Fransızları selamlar selamlamaz konuyu değiştirme yoluna gidiyor. Yani gönderge işlevi içinde, Fransızları seçimlerin önemine değil, o günlerde

değer kaybeden Fransız frangı sorununa yönlendiriyor.

Amaç a) Siyasi konuşmalardan bıkmış olan Fransızların dikkatini üzerine çekerek, kendisini dinletmek, b) Mesajın içeriğini herkes için önem arzeden Fransız frangının sorunlarıyla doldurarak, kendisi için objektif bir tutum ve davranış sergilemeye çalışmak,

2. Aynı sorunun geçmişte General De Gaulle zamanında da yaşandığını söyleyerek, konuyu tarihi bir sürece çekmek ve bu surette kendisinin üstlendiği misyonu ve bu konudaki başarı-

İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi (58-69).

sını dolaylı yolla anlatmak. Anlattıklarını 'anlatım işlevi' açısından tahlil ettiğimiz zaman Konuşmacı'nın dinleyenlere bu noktada vermek istediği mesaj şudur:

Ben De Gaulle zamanında ekonomi bakanlığı yapmış bir politikacıyım ve De Gaullecüyüm. Ben Amerikan eski Cumhurbaşkanı Nixon ile bu para politikamızı tartışmış ve diplomatik başarı elde etmiş bir politikacıyım. Ben Cumhurbaşkanlarının muhatabı olmuş bir kişiyim. Dolayısıyla Fransız Cumhurbaşkanı olmaya layığım. Eğer beni Cumhurbaşkanı seçerseniz bu sorunu yine ben çözerim.

Sayın Giscard D'Estaing, "Karar sizin", ister Komünist Partisi başkanı George Marché için ister Sosyalist Parti Başkanı Mitterand için oy kullanın, isterseniz De Gaulle'cü polutikanın temsilcisi çoğunluk sağ partinin başkanı olan benim için oy kullanın" diyerek konuşmasında yine politikaya dönmüş ve politik bir konuşma yapmıştır. Oysa konuşmasına bu akşam politikadan bahsetmeyeceğim diyerek başlamıştı..

Genelde politikacılar, konuşmalarının konusunu, metnini ve bu konuyla ilgili referansları kendileri oluşturur ve kurarlar. Ancak, politikacının gerek konuşmasında gerek davranışlarında sergilediği referanslar, halkın veya kamuoyunun gerçek referanslarıyla kesiştiği ölçüde başarılı olurlar. Zira, ancak o zaman iletişim gerçekleşmiş olur, mesaj yerine ulaşmış olur. Toplum peşinden sürüleyen liderlerin başarısı da buradadır. Konuştukları zaman âdetâ halkının düşüncesini okurlar, davranışlarıyla da bu düşünceleri yaşar ve icraata geçirirler.

İletişim elemanları ve işlevlerini göz önünde tutarak yaptığımız bu kısa değerlendirmede sıkıcı olmaması için her defasında söz konusu olan iletişim elemanı ve işlevini belirtmedik. Ancak ileride iletişim teorileriyle ilgili çözümlemeli bir ders kitabında bu konuları daha detaylı olarak ele almayı ve incelemeyi düşünüyoruz.

YAZILI İLETİŞİME GEÇİŞ VE YAZI ÇEŞİTLERİ

YAZI: Dilbilimci Saussure' e göre yazı dildeki göstergeleri tespit eder. Gırtlak ve ağız yoluyla, çeşitli özelliklere sahip olan seslerin, gözle görülür, elle tutulur, bir takım sembol ve şekillerle gösterilmesidir. Bu itibarla yazı, dilin en

ileri safhasını oluşturmakta ve çok gelişmiş medeniyetlerde görülmektedir. Yazının kaynağı, insanların dilde sözlü olarak gerçekleştirdikleri mesajları uzun süre muhafaza etme ve kendinden sonra gelen nesillere aktarma ihtiyacından doğmuştur. Bu ihtiyaç daha çok ilahi kaynaklıdır. Yani çeşitli dini inanç ve düşüncelere sahip olan ilk kavimler bir takım duaları uzun süre muhafaza etmek ve kendinden sonra gelen nesillere bu inancı aktarabilmek için (mesajları tespitiye yönelik) çeşitli işaret ve grafiklere ve sembollere başvurmuşlardır.

Yazının Evrimi : Dildeki seslerin bir gösterge sistemi ile bir kağıt veya nesne üzerinde tespit edilmesi anlamına gelen yazı, kendi evriminde 3 safha geçirmiştir.

1. Safha : Sentetik yazı : Bir yazı sisteminde bir gösterge, birçok düşünceyi bünyesinde taşıyan, birden çok cümleyi gösterir veya ima edebilir. Gerçekte, bu yazı türü düşünce ve fikirlerin çok yakın veya benzeri resimlerle not edilmesi sistemidir. Bu tip bir iletişim, hiçbir ses ve referans'a dayanmaz. Hatta, tarih öncesi resim veya grafiklere gelmeden önce dildeki sözlü ifadeler elde işlenen veya doğada bulunan çeşitli nesnelere kullanılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Sentetik yazı somuttan soyuta geçiş bir ifadesidir.

2. Safha: Analitik yazı : Bu yazı şekli genel olarak cümlelerin bütününden onun elemanları olan kelimelere geçişi sergiler. Her gösterge anlamı olan bir kelimeyi gösterir, fakat bu göstergenin kelimeyi meydana getiren seslerle hiçbir ilgisi yoktur.

3.Safha: Fonetik yazı: Bu yazı kelimeleri değil onları oluşturan sesleri meydana getirir. Ağız ve gırtlaktaki çıkış yapısına göre çeşitli özellikleri ihtiva eden bu eklemli seslerin sayısı sınırlıdır, halbuki en küçük birimi kelime olan yazı şeklinde ise kelimelerin sayısı sınırsızdır; çünkü, her düşünce bir gösterge veya resimle anlatıldığından, bir sınırlamaya gitmek imkansızdır. Böyle bir sistem hafızanın içinde büyük bir külfet arz etmektedir. Fonetik yazı türünde ses ve hece sistemi vardır. Bu sistemde her gösterge bir sesi temsil edebileceği gibi, hecede olduğu gibi, bir gösterge bir grup sesi de temsil edebilir. Yazının evrimi incelendiği zaman, düşünce yazısında, grafik özelliği taşıyan fonetik yazıya bir geçiş vardır. Dilimizde gerçekleştirdiğimiz sesleri kaydetmeye yarayan grafik göstergelerin tümüne alfabe diyoruz. Günümüzde

tamamıyla sentetik veya analitik veya fonetik olan bir yazı sistemine rastlamak mümkün değildir. İlk yazı çeşitlerinden olan Mısır hiyeroglif yazıları bile tamamen, doğrudan doğruya düşüncüyü gösteren bir yazı sistemi değildir. Aralarından bazıları, fonetik özelliği taşıyan grafik yazılardır. Mısır yazısı somuttan soyuta geçişin bir örneğidir. Yani, düşünce özellikli yazıdan fonetik özellikli yazıya geçiş vardır. Örneğin 𐀀 işareti, önce somut olan su, deniz anlamını almış, daha sonra yıkanmak, arınmak gibi soyut anlamlarda kullanılmış, sonunda da bu işaret "n" işareti ile gösterilmiştir.

4. Safha : Çin yazısı: Çin yazısı şematize edilmiş olan düşünce yazısından ibarettir. Genelde elli bin işareti içine almaktadır ve dört bin yıldan beri de hiçbir evrim geçirmemiştir. Bu yazı, kelime ve hecelerin yan yana dizilmesiyle meydana gelememektedir. Kelimelerin cümle içindeki yeri dilbilgisi fonksiyonunu oluşturur. Bir kelime veya hecenin, başına veya sonuna ek ilaveler yapmak söz konusu değildir. Kelimeler arası uyum veya hecelerin elemanlarına bölünmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu anlamda Çin dilinin belli bir grameri yoktur. Her kelimeyi not etmek için dilin tamamında çok sayıda göstergenin kullanılması gerektiği de ortadadır. (Vanoye 1973)

İletişim gerçekleri açısından şunu da belirtelim ki, yazının bulunmasından sonra bile, insanlar bazen gerek okuma yazmayı bilmediklerinden, gerekse iletişim tercihi açısından, duygu ve düşüncelerini, elde işlenen veya doğada bulunan çeşitli nesnelere kullanarak ifade etmektedirler. Örneğin Doğu Türkistan'lı bir genç kız, duygu ve düşüncelerini sevdiği kişiye şu yöntemle anlatmaktadır:

- 1 Daha önce kaynatılmış ve demi çıkmış biraz çay; artık hiç çay içmiyorum.
- 2 Bir saman çöpü; senin aşkımdan sararıp soldum.
- 3 Kırmızı bir meyve; seni düşündüğüm zaman kıpkırmızı oluyorum.
- 4 Kurumuş bir kayısı; işte bu kayısı gibi kuru-dum.
- 5 Bir kömür parçası; kalbim aşkımdan bu kömür gibi yanıyor.
- 6 Bir çiçek; sen çok güzelsin.
- 7 Beyaz bir şeker parçası; sen çok tatlısın.
- 8 Bir çakıl taşı; kalbimin yerinde bir taş mı var?
- 9 Bir şahin tüyü; eğer kanatlarım olsaydı sana

doğru uçardım.

10 Bir ceviz içi; kendimi sana adadım.(Gelb J. 1973)

"Sevgilim seni düşündüğüm zaman duygularım birer inci tanesine benziyor, ama onları kelimelere döktüğüm zaman birer çakıl taşına dönüşüyor" diyen şair de, "Gözlerinde doğan, yanaklarından akan, dudaklarında ölen bir gözyaşı olmak isterdim" diyen genç de, iletişim derindedir. Kullanılan yöntem ve sistemler ne olursa olsun insan sevgisinin, bilgisinin, hatta kendisinin var olabilmesi için iletişime ihtiyacı vardır, yoksa varlığı bilinmeyen, yok olan bir sır gibidir. Herhalde bunca şair, yazar, mimar, kâşif ve sanatkarların eserleri "Ben gizli bir hazineyim, bilinmek istiyorum" diyen bir hissiyatın iletişimdeki bir tezahürü olsa gerek.

KAYNAKLAR

- Aksan D (1990) Her yönüyle dil, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- Barthes R (1964) Communication 4, "Elements de Sémiologie", sayfa 91-131. Seuil Paris
- Calvet LJ (1977) Marxisme et Linguistique. Payot, Paris.
- Gelb .J (1973) Pour une Théorie de L'écriture. Flammarion. Paris.
- Guirraud P (1973) La sémiologie dans l'Encyclopédies du Savoir Moderne "Le langage". s. 454-483 Paris.
- Jacobson R (1963) Essais de Linguistique. Générale Editions de Minuit. Paris.
- Martinet J (1973) Clef pour la sémiologie. Editions Seghers, Paris.
- Metz C (1966) La grande syntagmatique du film narratif, La Communication, 8, s. 120-124. Seuil Paris.
- Ateş S (1983) Kur'anı Kerim ve Yüce Meali, Ankara.
- Mounin G (1974) Histoire de la Linguistique, P.U.F, Paris.
- Öztürk A (1997) Dilbilim ve İşaretbilim, S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Derg, 11.
- Öztürk A (1998) Arılarda İletişim Sistemi ve Özellikleri, S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Derg, sayı 12.5.119-125.
- Öztürk A (1995) Caractéristique du langage humain et du langage animal, S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Derg, 910,
- Perrot J (1974) la Linguistique, P.U.F., Paris.
- Prieto LJ (1972) Messages et signaux, P.U.F. Paris.
- Saussure (1973) Cours Linguistique Generale,

İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi (58-69).

Payot, Paris.

Saussure (1976) Genel Dilbilim Dersleri, Berke Vardar (çev), Ankara.

Tevrat (1979) La Bible, Ancien Testament 1 traduction Oecuménique de la Bible Le livre de

poche, Paris.

Vanoye F (1973) Expression Communication, Armand Colin, Paris.

Vendryes J (1954) Le langage et la vie mentale, Klincksieck, Paris. □